

LAKATOS ARTUR LORÁND

Egy gazdagodott újrakiadásról

Kritika

Miután két éve kézbe vettem Bánffy Katalin emlékiratait*, az olvasása közben szerzett derűs pillanatok és az egyik-másik rész nyomán maradt keserű szájjá váltakozása közepette két dologban voltam biztos: egyrészt abban, hogy ez az emlékirat kitűnő olvasmány, másrészt abban, hogy még sok kiadást megérhet. Épp ezért nagy örömmel vettem kézbe az erdélyi Polis kiadó kiadványa után a Helikon könyvkiadónál megjelent újabb kiadást is, mely az előzőhöz képest gazdag, valószínűleg komoly kutatás nyomán összeállt képanyaggal nyújt többet – a képek a szerző életének az emlékiratban tárgyalt szakaszát hivatottak illusztrálni. Az olvasó nyomon követheti, hogyan cseperedik fel egy grófkisasszony, melyek azok a problémák, melyekkel a trianoni időket követően egy erdélyi főúri családnak meg kell küzdenie, hogyan söpör át rajta elkerülhetetlenül a háború, és végül a háború utáni időkben hogyan válik a grófkisasszony kétkezi munkássá Budapesten, míg férjhez nem megy, és ki nem költözik amerikai férjével – először Casablancába.

Az emlékirat irodalmi és dokumentumértéke szempontjából értékelhető. Az irodalomkritikusok valószínűleg nem értékelnék egyedi, különleges műként Bánffy Katinka emlékiratait, mégsem lehet elvitatni tőle, hogy kellemes, jó olvasmány. Az időszerkezet kétsíkú, a két sík azonban nem egyrangú: a múltbeli szem dominál, a kislány, serdülő kamaszlány és a fiatal munkáslány szemén keresztül láttatja a szerző a múltat, a jelen asszonya csak ritkán szól bele, előrevetítve a jövőt, amit múltbeli énje még nem ismerhet. Különösen finoman, a dolgokat körülírva fogalmaz Bánffy Katinka, mikor a nem gyerek tudatának való, de azokba akarata nélkül is bele-belebotló, zavaró megnyilvánulásokat ismerteti. Egy ilyen példát jelentenek Adélnak, a gyereket sétálni kísérő kisasszonynak a „kuzinjaival” folytatott kalandjai, melyekről a következőképpen ír: „Lassan megismerkedtem a kuzinjaival is. Ezek mind többé-kevésbé fiatal bácsik voltak, akik vagy a házajtónk előtt vártak, vagy a sétáink alatt szegődtek hozzánk, valahányan kedvesek voltak, s óriási uzson-

LAKATOS ARTUR DR. (1980, Kolozsvár) történész, közgazdász. Tanulmányait a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végezte. Több nemzetközi kutatói ösztöndíj nyertese. Szakterületei a jelenkori történelem, gazdaságtörténet, nemzetközi kapcsolatok.

nákat fizettek nekem, mialatt eltűntek Adéllal egy időre. Ó, azok a pazar uzsonnák a Gerbeaud-nál vagy Flórisnál! Az indiánerek, az islerek, a figarók, a cukrozott gesztenyék! Azt rendelhettem, amit akartam, tejszínhabos kávé vagy csokoládét! Mindent! Hazafelé jövet Adél arra kért, ne említsem otthon kiruccanásunkat; hallgattam is, mint a sír. Kalandjaink egyetlen jele, hogy ez idő tájt nem akartam vacsorázni, és néha éjszaka hánytam, mint a Vezúv, de ez csak átmeneti aggodalmat okozott, mert másnap egészen jól éreztem magam, s élénken vártam, hogy újra sétálni menjünk Adéllal.”

Különösen megkapó, ahogy az író az ártatlan kislány szemén keresztül

* Gróf Bánffy Katalin: *Ének az életből*. Helikon Kiadó, Budapest, 2014.

láttatja a felszínt, anélkül, hogy eltakarná azt a valóságot, amit a kislány még részleteiben nem képes érzékelni, de a felnőtt olvasó számára nyilvánvaló, hogy miről is van szó. Persze a dolgok állásának mikéntje a következő oldalakon kitudódik, és Adél távozni kényszerül a Bánffy család alkalmazásából, ahhoz pedig, hogy hogyan és miért, érdemes a könyvet olvasni.

Egy másik, ennél is hangsúlyosabban bemutatott esetet pedig az alábbi módon ír le: „Egy nap, amikor az unokatestvéreimmel a kertben játszottunk, felmáztunk egy kis szekerre és ott lekuporodva, megkértük a kertészt, egy Józsi bácsi nevű, szurtos alakot, hogy húzzon minket. Ide-oda utaztunk a kerti ösvényeken, mikor Józsi bácsi hirtelen kijelentette, most elmegy [...] valahová. Nagyon durván fejezte ki magát. Mi vártuk, vártuk, de mégsem jött. Leszálltunk, hogy utánanézzünk, mi történt vele. A kerti fészert elé érve megpillantottuk. Ott állt a szabadban, és egy rövid, vastag botot tartott maga előtt, amely mintha a hasából nőtt volna ki. Szabad kezével mosolyogva intett, hogy jöjjünk közelebb. Katinka és én már éppen kíváncsian közeledtünk volna, amikor Maya, aki két évvel volt idősebb nálunk, felsikoltott, és kiabálva szaladt vissza a házba. Persze akkor mi is követtük a példáját. Az egész család a verandán ült, és Maya lihegve, sírva elmesélte, mi történt. Mindenki megrémült, megdöbben, szegény nagyanyámat hibáztatták, micsoda alakokat fogad fel ajánlás nélkül. Józsi bácsit azonnal kirúgták.”

A hasonló epizódok – a többiek nem érik el a fentiek explicit durvaságát – színesítik a lány életútját, a könnyed, naivitásában humoros stílus, közérthető nyelvezet jól olvashatóvá és egyben érdekes, könnyű, de mégis minőségi olvasmánnyá teszi a könyvet.

A könyv második aspektusa emlékirat jellegéből fakad. Meglepő, mennyire precíz, részleteiben kidolgozott egy-egy kép, és mennyire határozott emlékeiben a szerző, legyen szó akár gyerekkorának, akár későbbi fiatalkorának élményeiről. Mindehhez naplójegyzeteit is felhasználta. Az emlékek központja természetesen maga a család, a szülők – Bánffy Miklós és színésznő felesége, Várady Aranka – továbbá az alkalmazottak, barátok és mindazok, akikkel Bánffy Katalin kapcsolatba kerül, és úgy érzi, érdemes róluk írni. Az emlé-

kek elsődleges szereplője természetesen maga a szerző.

Aki úgy gondolná esetleg, hogy „a név kötelez”, és Bánffy Miklós lányától történelmi-politikai áttekintést várt volna el, román-magyar viszonyról, világháborús eseményekről, belpolitikai játszmákról és hasonlókról, az nagyot csalódhat, Bánffy Katalin nem írja újra a huszadik század magyar történelmét, és nem is tervezte ezt. Mégis hasznos dokumentum a könyv, a szerző kiművelt szubjektivitása meglehetősen jól ábrázol bizonyos társadalmi és kulturális viszonyokat, és ezek hasznos referenciákat jelenthetnek társadalomtörténetészek számára. A kor valóságaiban kevésbé jártas olvasó számára is kiderülnek olyan dolgok, hogy a főúri család és alkalmazottai között a távolság nem is olyan nagy, mint ahogyan akár a mai munkahelyi viszonyok tükrében elvárnánk (a szinte családtagnak számító bizalmas cselédek esetében semmiképpen sem), vagy, hogy a társaságon belüli hierarchiák is nagyon képlékenyek tudnak lenni: gyakran az egyéni érték vagy erő nem azonos az elfogadottsággal. A szerző környezetét a saját, női szemén keresztül nézi, így az öngyilkossá lett Perczel Miklósról, a „genszter Bánffy” Istvánról vagy „Káró” ezredesről írt portrékból annyit tudunk meg, amennyit saját személyes élményei kapcsán a szerző el kíván mondani, ezáltal egy korántsem átfogó vagy teljes, de ugyanakkor egyedi, érdekes és némiképp árnyalt képet szerezhethetünk a kor magyar főúri társadalmáról.

Megfigyelhető a szövegben egyfajta sztoikus nyugalom, az érzelmek hullámzásától való tartózkodás, az események minél objektívebb módon történő ismertetésére való törekvés. Ha a tacitusi sine ira et studio elvire kortárs példákat keresgelnénk, Bánffy Katalin emlékirata nyugodtan lehetne az egyik példa, hiszen igyekszik kerülni az agresszív, szubjektív minősítéseket. Saját állásinterjúját a Hitelbankhoz a világháború utáni hónapokban például a következőképpen írja le: „Felvételi próbákon kellett átesnem. A gépírásnál a vizsgáló csak rángatta a szemöldökét. – Milyen módszerrel tanult gépelni? – kérdezte... A legutolsó vizsgálat, amitől a legjobban félttem, a kormány küldte személyzeti biztos előtt való megjelenés. Fenyő úr véleménye még az elnök beajánlását is megsemmisíthette. Ádáz kommunista volt, ezt már hallottam róla. Őszes, kopaszra nyírt, szürös szemű, rosszkedvű emberke. Hamar megértettem, ezzel minden bájoltság hiába való. Hosszasan tanulmányozta aktáimat, s kérdezte: – Miért akar egy Bánffy Katalin dolgozni? Majdnem azt feleltem: éhségből. De aztán úgy gondoltam, ezt a választ szemtelenségnek tarthatná, és inkább Anyámtól örökölt színészi tehetséggel, nagy svádába kezdtem, az egyetlen, amire vágyom, dolgozni, részt venni az újjáépítésben, s a többi... A második kérdése még jobban elképesztett: Mit tett életében, hogy segítse az alsó osztályokat? Nagyot nyeltem, majdnem cigányútra szaladt, ám eszembe jutott a bonchidai fonóköp, s széltében-hosszában elmagyaráztam, olyan bőbeszédűen, hogy a vége felé lankadtan is kissé, s megenyhülve mondta:

– Látom, magának fejlett szociális érzéke van... átléptem a Rubicont”.

Bánffy Katalin választhatta volna, hogy másképpen írjon. Háttérbe szoríthatta volna a személyes emlékeket, és írhatott volna történelmet: két világháború közötti erdélyi román adminisztrációról, a Horthy-rendszer berendezkedéséről, zsidóságról, nácikról és német katonákról, szovjettekről és kommunistákról, mindarról, ami azokat az éveket meghatározta. Mégis más utat választott: egy fiatal lány életét, személyiségét, belső vívódásait írta meg úgy, ahogyan ezt ő látta és érdemesnek tartotta megírni. Az ember érzése gyakran az, hogy a szerző elsősorban saját maga számára írta a könyvet, emlékeit akarja kiírni magából, és nem szánja ezeket másnak, csak azoknak, akik kimondottan a konkrétumok iránt érdeklődnek. Azok, akik előszeretettel olvasnak ilyen típusú munkákat, ezen emlékirat lapjait is élvezettel fogják forgatni.